

KADIN FİĞÜRLÜ BİZANS SERAMİKLERİ

Lale DOĞER*

Özet

Kadın araştırmaları içinde, Bizans kadının toplumsal, siyasi, ibadet içindeki rolüne ilişkin pek çok irdeleme yapılmıştır. alışmalar yazılı kaynakların yanı sıra özellikle anıtsal duvar resmi ile kitap resmi, küçük obje üzerinden yapılan değerlendirmelerle gorselleştirilmiş ve zenginleştirilmiştir. Bu makalede kadın figürü ile bezeli seramik malzeme üzerindeki veriler gözlenmek istenmiştir.

Yüzey ve kazı araştırmalarından edindiğimiz bilgilere paralel olarak, kadın figürü taşıyan oldukça az sayıda yayınlı buluntu ile karşılaşılmıştır. Yine de, seramik gibi ucuz ve orta halli alıcıya hitap eden üründeki kadın figürlerinin; imparatorluk kadınları ve yüksek standartta yaşantı kesitlerine konu olmaktan çok, evlilik, ölü hediyesi, adak amaçlı temel fonksiyonları anlamlandırmak üzere kullanıldıkları ve çok şematik çizildikleri fikri edinilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bizans sırlı seramik, kadın figürleri.

Abstract

Byzantine Pottery Decorated with Female Figure

Among women researches, there have been several examinations relating to social, political and religious role of Byzantine women. Studies were visualized and enriched by the assessments made via written resources as well as monumental mural paintings, book paintings and small objects. In this article, it is aimed to observe data on ceramic material decorated with woman figure.

In parallel with the information gained by surface and excavation researches, there are very few antique with woman figure which has publication. However, the general idea obtained is that the woman figures on ceramics which is a cheap and appealing to middle class consumer were scratched very schematically and used to give meaning to the basic functions such as marriage, gifts for a death and vow instead of being the subject of imperial women and lives of high standard.

Key words: Byzantine glazed pottery, female figures.

* Do.Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Bornova-İZMİR-TURKEY, E-Mail: lale.doger@ege.edu.tr

Seramik ürünlerin çoğu günlük kullanım amaçlı üretilmiş olmakla birlikte, sürekli bir bezeme alanı yaratarak üzerlerindeki betimleri günümüze taşımışlardır. Bu betimleri tanımak, işlevleri ile ilişkilerini saptamak liturjik (tören amaçlı) kaplarda nispeten daha kolaydır (Res.1). Ancak dini ve resmi sanatın dışında gelişen, kil yataklarına sahip coğrafyalarda çağlar boyu üretilip her kesimden alıcıya ulaşabilen gündelik seramik kap-kaçaklar, her dönem çok çeşitli konularda ve estetik değerde bezeme içermişlerdir.

Res.1.(Denker-Yağcı-Atay 2007, 153, SC16, İstanbul Sultanahmet Kazısı, Polikrom Seramikte Hodegetria/Yol Gösterici Meryem Tasviri)

Salt yüzeyi boş bırakmamayı amaçlayan çizgisel düzenlemeler, natüralist veya stilize olarak flora ve fauna'da gözlenenler, heraldik ve tılsım amaçlı motifler kapların iç ve dış yüzeylerinde yer bulmuşlardır. Bazen belleklerde kazılı gelenekler allegorik anlatımlarla güncellenirken, bazen de o zamanki güncel anlatımların yorumu bu güne kalmıştır. Özellikle insan betimlemeli buluntulara, araştırmacılar antropolojik, ekonomik ve sosyal tarih açısından özel ilgi göstermişlerdir¹.

¹ Batı Çatalhöyük'te ele geçen insan figürlü boyalı çanak çömleklerin yorumlanması hakkında bkz. Erdoğu-Yılankaya Erdoğu 2012, 98, 99. Dans eden figürlerin hasat şenlikleri ile ilişkileri konusunda önerilen yayın için bkz. Garfinkel 2003, 81-82. Bitkiler arasında halka şeklinde dans eden figürlere sahip 12. yüzyıl Serres buluntusu Bizans seramiği için bkz. Everyday Life Byzantium 2002, cat.225.

Kadın Figürlü Bizans Seramikleri

Yayınlı buluntular içeriğinde Bizans seramiklerinde de insan figürlü kompozisyonların varlığı izlenmektedir. Ancak figürlerin çoğunun tek veya iki, üç kişilik kompozisyonlarda erkekler olduğu görülür². Özellikle 10.-14. yüzyıllar arasında üretilmiş tabak ve kaseler üzerine boyama, baskı, sgraffito, kazıma-sgraffito, champlevé teknikleriyle uygulanmış bu figürler, akrobatlar, müzisyenler, gladyatörler,

Res.2. (Stevenson 1947, Pl. 22(17), İstanbul
Büyük Saray Kazısı)

atlı ve/veya avlanma aletleriyle avcılar, asker -savaşçılar, şövalyelerdir. Erkeğe özgü silah, araç ve giysilerin en ayrıntılı biçimde işlendiği hareketli betimler, askeri aristokrasiden İmparatorların idaresindeki 12. yüzyıl Komnenoslar dönemi seramiklerine çok işlenmiştir³. Ünlü bir destan kahramanı olan Digenēs Akritēs (Digenis Akritas) ise bu dönem sırlı Bizans seramiklerinde tanımlanabilen tek figürdür⁴.

Kadın figürlü buluntu sayısı ise oldukça azdır. Genelde tek ya da bir erkekle çift olarak resmedilmişlerdir. Kırım'dan ünik bir buluntuda figürler iki kadın olarak tanımlanmıştır⁵.

10/11. yüzyıllara ait erken tarihli ilginç örnekler baskı teknikli seramiklerde yer alırlar. İstanbul Büyük Saray ve Hipodrom kazılarında üç buluntudaki figür alışılmadık bir şekilde "çıplak kadın" olarak tanımlanmıştır. Uzun saçlı, göğüsler vurgulu, oturur pozisyonda yandan resmedilmiş figürler birer heykeli andırır⁶ (Res.2). Figürlerin yanında kuş, balık gibi hayvanların varlığı görülür. Kalıbın eskimesi

² Ancak hayvan figürleriyle özdeşleşim üzerinden giden figüratif cinsel kimlik tanımı çerçevesinde kadına ilişkin bazı önermeler mevcuttur. Tavşanın ve tavus'un kadına yönelik bir simgeselliği taşıdığı ve kadına yönelik bazı tespitler için bkz. Özdemiroğlu 2006, 40-43.

³ Bazı örnekler için. Doğer 2000.

⁴ Anadolu'nun günümüze ulaşan tek Bizans destanıdır. Bu destan Basileios Digenēs Akritēs adlı kahramanın soyunu, kahramanlıklarını, evliliğini, vahşi hayvanlara ve insanlara karşı mücadeleleri ve ölümünü konu eder. 1084-1146 yılları arasında yazıldığı önerilen destanın özellikle imparator I. Manuel Komnenos ve dönemi ile ilişkileri konusunda bkz. Dietrich 2009, 24-25; ayrıca destan hakkında bkz. Notopoulos 1964; Avcı 2003, 246-252; Bryer 1993, 93-102; seramiklerdeki tasvirler için bkz. Frantz 1940.

⁵ 10.yy. sonu-11.yy.başına tarihlenmiş, sgraffito tekniği ile işlenmiş bir palmye ağacı ve etraflarında anlam içermeyen harfler bulunan figürler için bkz. Zaleskaya 1984, 51, nr.5 (non.Vidi).

⁶ Buluntular için bkz. Akın 1965, res.13-15; Stevenson 1947, Pl. 22 (17).

durumunda detayları yok eden baskı tekniği uygulaması ve buluntuların noksan olması nedeniyle yorum için daha fazla bilgiye ihtiyaç vardır. Ancak T.Rice riskli de olsa bu tercihlerin antika meraklısı Bizanslılar tarafından yapıldığı fikrindedir⁷. Bizanslı kadının peçe ya da başörtüsü takarak, bileklerine kadar uzun giysilerle sokağa çıktığı bilindiğinden bu yorum akla yakın gelmektedir⁸. Gerçekten bu dönemde, bazı araştırmacıların sanatta Makedonya Rönesansı olarak adlandırdıkları ve özellikle Hellenistik etkilerin her tür küçük eserde hissedildiği bir üslup hakimdir.

Res.3.(Corinth XI, Fig.32.i, Korinthos).

Aynı mal grubu içerisinde Korinthos'tan bir meyvelik'te cepheden görünen kadın figürü bu kez giyiniştir. Figürün yüz detayları belli olmamakla beraber bileklere kadar uzanan dökümlü elbiseyi belde sıkı bir kemerle kullandığı izlenmektedir (Res.3).

11.yüzyıl sonlarından itibaren seramik kaplarda bezeme için sgraffito tekniği vazgeçilmez olmuş, kazımanın ince (fine sgraffito) veya kalın (incised), ya da her ikisinin bir arada kullanılması (incised-sgraffito, geniş ve derin alanların kazılması (champlevé) şeklindeki

uygulamalar ile bezeminin etkisi arttırılmaya çalışılmıştır. Özellikle 12. yüzyıl insan figürlerinin en yoğun kullanıldığı dönemdir ancak buluntu durumları kadın figürlerine pek yer verilmediğini göstermektedir. Beliren tek figür yine Digenēs Akritēs destanı çerçevesinde, Digenēs ile aşk yaşadığı kabul edilen Amazon kraliçesi Maksimou'dur .

Başındaki tacı ile tanımlanan Maksimou Digenēs'le ağacın gölgesinde, katlanabilir bir tabure üzerinde kucak kucağa betimlenmiştir⁹ (Res.4.). Erkeğin sol

⁷ Bkz. Rice 1930, 113; Atina Benaki Müzesindeki kırık ve noksan açık kaptaki yer alan benzer figür oturan filozof olarak tanımlanmıştır. Figürün baş kısmı noksan olup çıplak torso'da göğüsler yukarıda söz edilen örneklere göre daha basık daha belirsizdir. Figürün belden aşağısı örtülüdür. Bkz. Benaki Museum 1999, 38, cat.50.

⁸ Hill 2003, 17.

⁹ Digenēs Akritēs Amazon kraliçesi ile savaşır, yener ve daha sonra ilişkiye girer. Metindeki savaşçı kadın temasının, "Ömer bin el -Nu'man'ın Hikayesi"ndeki Kral Ömer bin el Nu-man'ın oğlu Şarkan ile savaşan Hıristiyan Kraliçe İbiriza'ya benzerliğinden temanın Arapça kaynaklardan alınmış ya da Arapça eserlerin etkisi altında geliştirilmiş olabileceği düşünülmektedir. Her iki eserde de kadınlar savaşı kaybedince erkeklerin kendilerine karşı gösterdikleri davranışlardan yakınırlar. "Ey Şarkan! Şövalye (kadınlara karşı) böyle davranmaz ve bu tür davranışlar kadın tarafından yenilen bir adama yakışmaz!, (Ömer bin el-Nu-man'ın Hikayesi); "Çünkü erkeklerin kadınları öldürmeleri bir yana, onlarla savaşmaya başlamaları bile utanç vericidir" (Digenēs Akritēs /6.749-50). Metin için. Dietrich 2009, 39,131-132;

koluna dayalı olarak yan oturmuştur. Kadının sol kolu altındaki boşluğa koşar halde tavşan-yabani tavşan figürü yerleştirilmiştir (Res.4).

Res. 4.(Byzantine Glazed Ceramics 1999,cat.211,
Korinthos)

Tavşan figürünün kadına yönelik simgesellik taşıdığı, yeraltı kültürle ilişkisi olduğu gibi, dini bir simge kapsamında Meryem’i (kadını) tamamlayıcı rolü hakkında önermeler mevcuttur¹⁰. Ayrıca sol tarafın kadına ait alanı tanımladığı, ana motifin solunda yer alan yardımcı figürlerin de kadına ait alan tanımlı içerdiği düşünülür¹¹. 11. yüzyılın ikinci yarısı¹² ile özellikle 12. -13. yüzyılın ilk yarısına ait Bizans sırlı seramiklerinde tek tavşan figürü çok görülmekle birlikte¹³, bu eserde simgesel düzen kurulmuş görülmektedir.

Korinthos’tan diğer fragman halinde seramik buluntular. Corinth XI, Pl. LII (I), nr. 1685;pl. LIII(n),nr. 1748.

¹⁰ Yabani tavşan Hekate, Freyja ve Holda gibi ay tanrıçasının simgesidir. Bolluğun, iyi şansın, cinselliğin, şehvetin, arzunun, üremenin, ergenliğin, yenilenen baharın, aşırılığın ve Venüs, Aphrodit, Cupit gibi aşk tanrı ve tanrıçalarının sembolüdür. Meryem’in ayakları yanında bulunan beyaz yabani tavşan şehvet ve bedensel isteklere karşı olan zaferini simgeler (S. Tucker, “ChristStory Christian Besitary, 1998-<http://ww2.netnitco.net/users/legend01/rabbit.htm>). İ.Ö. V. yüzyıla ait pişmiş toprak kırmızı figür teknikli bir alabastronda elinde iğ ile oturan Aphrodit karşısındaki genç erkeğin, sağ eliyle iri bir tavşanı ön bacaklarından tutarak aşağı sallamış tasvirini görülür. Bkz. Eros Grec 1989, 98, Pic. 98.

¹¹ Hayvan figürleriyle özdeşleşim üzerinden, figüratif cinsel kimlik tanımlı çerçevesinde kadına ilişkin bazı önermeler için. 2006, 40-43. Kadın ve erkeğin belirli bir geleneğe göre konuşlanmaları-kadına ait alanın sol (izleyicinin sağ), erkeğe ait sağ olduğuna dair Eski Mısır gelenekleri konusunda bkz. A.g.e.44, dip.not.6.

¹² Örnek için bkz. Corinth XI, 125, fig.100h, nr. 1055.

¹³ Sade veya bitkisel süslemeli zemin üzerinde profilden tek veya başka av hayvanları ile görülen tavşan-yabani tavşan figürlü champlevé seramiklerin stil kaynağı özellikle Mısır Fatımi Dönemi lüster teknikli seramikleri gibi görülmektedir. Mısır kültüründe ölüm tanrısı Osiris’in , tarıma dayalı ülkeyi sel taşkınlarından korumak için her yıl Nil nehrine ölümsüzlüğü simgeleyen yabani tavşan kılığında kurban edildiği bilinir. (<http://ruinedeye.com/cd/symbol.htm>). Yorumlar farklılaşsa da tavşan imgesi Mısır lüsterleri aracılığı ile Bizans seramiklerinde de görselleşmiştir. Tavşan figürlü Irak veya Mısır Fatımi Dönemi seramikleri için bkz. Philon 1980, Pl. 15 A:B. Suriye örnekleri için. Porter-Watson 1987, A11, A12.

Res .5.(Benaki Museum 1999, cat.213)

değerlendirilmiştir¹⁶. Yüzey ve kazı buluntularındaki niceliksel yoğunluk bu popüleritenin seramikler üzerinde yansımını göstermektedir.

Res.6. (Spieser 1996, 99, Pergamon)

bahçesinde yürütülen kazılarda ortaya çıkan bir dip parçası önemlidir. Üzerinde olasılıkla ipek kumaştan desenli elbise giymiş kadın figürü bulunmaktadır. Kulaklarına iri gösterişli küpeler takmıştır. Baş üzerinden kulağa doğru imparatorluk tacına takılan

Bir başka buluntunun korunan kısmında ise Maksimou dişi aslanla birlikte resmedilmiştir¹⁴ (Res.5). Bu kaplar yemek setleriyle ilişkilendirildiği kadar, evlilik adetleri çerçevesinde dekoratif amaçlı kullanımlar veya hediyeler olarak da üretilmiş olabilirler¹⁵. 12. yüzyıl edebiyatında dini konular içermeyen hikayeler popüler olmuş, azizlerin hayatları yerine aşk hikayeleri, mizah, otobiyografi, mahkeme dramları ve öğütler kaleme alınmıştır. Digenēs Akritēs de kahramanlık destanı olarak

12. yüzyıl edebiyatındaki yenilik eğiliminin bir parçası olarak

13.yüzyıl tabak-
çanaklarında kadın
figürlerine daha çok yer
verildiği görülür. Ancak
İstanbul, Pergamon, Selanik,
Kıbrıs'tan çoğu buluntu kırık
ve noksandır. Kemerle
sıktıkları ince belleri ile
kadın olduklarına dair bir
tahmin yapılabilmektedir
(Res.6, 7, 8, 9). Bazılarının
ellerindeki objeler de
tanımlanabilir nitelikte
değildir¹⁷. Bu bağlamda
Sultan Ahmet Eski Cezaevi

¹⁴ Buluntu için bkz. Corinth XI, Pl. LII, nr.1685; Benaki Museum 1999, 106, cat. 213.

¹⁵ Yorumlar için bkz. Benaki Museum 1999, 101; Corinth XI, 163.

¹⁶ Edebi bilgiler için bkz. Dietrich 2009, 22-23.

¹⁷ Bkz.Spieser 1996, Taf.6 (97, 98).

Kadın Figürlü Bizans Seramikleri

Res.7.(Konze 1913, Bei.67 (3),Pergamon)

Res.8. (Benaki Museum, cat.258)

Res.9. (Papanikola-Bakirtzi ve Zekos
2007, 63, cat.54)

ucunda kıymetli taşlar olan zincirli sarkaca benzer takı sarkmaktadır. Kırık ve noksan figür imparatoriçe değilse bile, bir soylu görünümündedir ve ip (yün) eğirmektedir (Res.10). Yine baş kısmı korunmamakla birlikte Selanik'ten de benzer bir buluntuda aynı eylem resmedilmiştir (Res.11).

Res.10. (Denker-Yağcı-Atay 2007,158, SC21, İstanbul Sultanahmet Kazısı)

Mutlu bir kadının eşiyile resmedildiği bir kaide parçası da Atina Benaki Müzesi'ndedir. Balık pulu gibi bindirmeli taranmış bir örnek giysili figürlerde erkek sakalı, kadın küçük ağız ve prependicuları'sı (gelin saç bandına takılan ucunda kıymetli taş bulunan sarkaçlar) ile belirmektedir. Kadın sol elindeki sürahiyi erkeğe, erkek sağ elindeki kadehi kadına uzatmaktadır (Res. 12). Bu

kompozisyonundan, Bizans dünyasında kadının geri planda olmasına rağmen en azından

İp eğirme işi her zaman kadınların yaptığı en önemli görevlerden biri olmuş, antik çağda yünün eğirilerek dönüştürülmesinde iğ, ağırşak ve öreke kullanılmıştır. Dokumanın-tekstil işlerinin koruyuculuğunu Tanrıça Athena üstlenmiştir. Ölüm ve yaşam kavrayışı çerçevesindeki değerlendirmelerde ise İp Eğiren Meryem Tipinin¹⁸ klasik prototipi Aphrodite¹⁹ olarak belirmiştir. Dokuma aletleriyle resmedilmek, belki soylu görümlü kadınlar için de bir prestij olmuştur.

Res.11. (Everyday Life 2002, cat.434)

¹⁸Meryem'in bu özelliğine ilişkin erken kaynaklar için. "The Gospel of Pseudo Matthew", The Ante-Nicene Fathers: Translations of the Writing of the Fathers Down to. A.d.325, Eds. A.Roberts, J.Donaldson, A.C.Coxe, A.Menzies, E.C.Richardson, B.Pick, New York: Scribner's Son, 1903, 371 ; "The Protoevangelium of James", a.g.e.363; Demre Aziz Nikolaos Kilisesinde ortaya çıkarılan 12.13. yüzyıla tarihlenen "Müjde" sahnesinin resmedildiği duvar resminde Meryem sol elinde yün eğirmektedir. Bkz. Karakaya 2007, 169, Res. 10.

¹⁹ Bir yayın için bkz. Suhr 1960.

Kadın Figürlü Bizans Seramikleri

beraberliğin başlangıcında bir paylaşım temennisi, ya da kadından itaat, sonsuz ve kusursuz hizmet beklentisi olarak okunabilir.

Res. 12.(Benaki Museum 1999, cat. 257)

Aynı müzedeki tüm bir kâseye çizilen diğer bir figür de farklı bir sosyal statüde kadını yansıtmaktadır.²⁰ Buradaki diz altına kadar çan şeklinde dansa uygun geniş etek giymiş, kastanyetleriyle dans eden figür kadın olarak tanımlanmıştır (Res.13). Bizans seramikleri üzerindeki lut, sistrum, üflemeli çalgıları ile müzisyenler erkek olarak teşhis edilmekle birlikte, Konstantinopolis’i son kez 1180’de ziyaret etmiş İmparatorluk düğünlerine katılmış olan Sur (Tyre) Başpiskoposu ve Haçlı devletleri tarihçisi William da, *Historia Transmarina* isimli yapıtında; sarayda kız korosunun söylediği şarkılar ve oyuncularını takdir ederek edep sınırlarını aşmayan gösterilerden söz eder²¹.

Res.13.(The Benaki Museum 1999, cat.213)

²⁰ Bazı örnekler için bkz. Byzantine Glazed Ceramics 1999, cat. 9; Corinth XI, PL (i); Pl. LIII (m).

²¹ William of Tyre, *Historia Transmarina* 20.25. Alıntı. Dalby 2004, 100.

14.-15. yüzyıl üretimleri içinde Kıbrıs'ın bazı kase ve yüksek ayaklı kupalarında görülen figürler de dikkate değerdir. Form ve çizimde stil birliği gösteren kapların seri üretim oldukları bellidir. Kilisede evlenerek kutsal bir birliktelik kuran kişilerin anısını yaşatmak amacıyla yapılmış evlilik kapları²², düğün sahneli olarak da yorumlanan kaplarda gelin ve damat figürü gövdede tek vücut olarak yanak yanağa betimlenir. Figürlerin yeri sabit değildir. Bazen damat bazen gelin sağda yer almıştır. Kollar iki yana açıktır, ya da eller önde kenetlenmiştir. Erkekler kadınlarla aynı süslemeye uzun dış giysiye sahiptir. Erkek giysisinin diz hizasının hemen altında kadar uzadığı, çorap ve çizmelerin belirdiği, ya da uzun dış giysisinin yırtmacından içteki kısa tunik, çizme ve çorapların görüldüğü buluntular da vardır. Figürün elinde stilize çizilmiş bir kılıç, yanında kalkan, amblem ya da şahin avcısı olduğunu ima eden bir kuş figürü yer alabilmektedir²³ (Res.14).

Res.14. (Uysal 2005, Fot. 48, Güzelyurt Arkeoloji ve Doğa Müzesi)

²² Roma Döneminde de, pagan kültüre uygun olarak, Herkül'ün kutsadığı ve taç giydirdiği çiftlerin tasvirlerini cam ve madenden yapılmış evlilik tabakları bulunmaktadır.

²³ Örnekler için bkz. Uysal 2005, Kat. 46, .48; Fot. 46, 48; Papanikola-Bakirtzi 1989, Fig. (d); Piltz 1996,nr.25, 33)

Kadın Figürlü Bizans Seramikleri

Kadın figürleri beli kemerli işlemeli uzun giysisi ve ucu püsküllü uzun duvağı ile tipiktir ve gelin olarak belirirler. Hemen her kadın ve bu kaplarda erkek figürlerinde de kemer görülmesine rağmen²⁴, düğünde geline verilen kemer, zıfif gecesi hamile kalmayı ve doğumu kolaylaştırdığına inanılan özel bir hediyedir²⁵. Eldeki çiçek demeti ile de bu gelin figürleri bugüne kadar uzanan bazı gelenekleri göstermesi açısından önemlidir. Bazı gelinlerin çok belirgin kulak memelerinde haç'a benzer biçimli sallantılı küpeler izlenir²⁶ (Res. 15).

Res. 15.(Uysal 2005, Fot. 47, Girne Kalesi Arkeoloji Müzesi)

Kadın ve erkeğin gövdede tek vücut halinde verildiği kompozisyonun kaynağı bazı araştırmacılarca Yeni Testament olarak belirtilmiş, evliliğin ilk gecesi kullanılan kabin, ölümlerine kadar muhafaza edilerek, sonrası mezara konduğu, Larnaka'dan mezar buluntusundan hareketle yorumlanmıştır²⁷.

²⁴ Genellikle deri ya da kumaştan yapılmış kemerler bronzdan tokalara sahiptir. Ancak çizimlerde bu detaya yer verilmez. Kemerler hakkında bkz. Köroğlu 2000, 39.

²⁵ 7. yüzyıldan başlayarak damadın geline yüzük ve kemer vermesi gelenekselleşmiştir. Bkz. Kalkinoğlu 1988, 54.

²⁶ Berlin Müzesindeki küpesi benzer diğer bir buluntu için bkz. Eravşar 2004, res. 135, Kat. 136.

²⁷ Ta Buçarıva 1996, 28.

Evlilik metaforu, kilise tarafından da çok kullanılan bir metafordur. Kilise Tanrı'nın gelini, manastırdaki rahibeler de İsa'nın gelinleriydi²⁸.

Duvağı ile boydan verilmiş tek gelin figürlü buluntu da mevcuttur. Kollarını iki yana açmış figürler, kenarları işlemeli üç parçalı tekstil tutmaktadır²⁹ (Res.16). Bu kaplar geline ait anı olabileceği gibi gelin olamadan ölen kızlara mezar hediyesi de olabilir.

Res.16. (Uysal 2005, Fot. 49, Güzelyurt Arkeoloji ve Doğa Müzesi)

Kadının devlet ve veya kent toplumlarının doğuşuyla birlikte, esasen politik toplumun ortaya çıkışıyla birlikte, statüsünün gerilediği genel olarak kabul edilen görüştür.³⁰

Ataerki bir devlet olan Bizans'ta kadın pek çok yönden geri planda kalmış ancak gerek ekonomik gerekse çocuk sahibi olma açısından kadınların önemi hukuksal

²⁸ Herrin-Kazhdan 1991, 1304-1305.

²⁹ Eşarp, havlu, baş örtüsü, bardak olarak tanımlanan iki, üç uçlu nesnenin benzerleri için bkz. Papanikola-Bakirtzi 1989, 144, fig. 76; Ševčenko 1974, Pic.27; Tek gelin figürü için bkz. Taylor 1938, Fig. 40.

³⁰ Frick 1997, 18; Wright 2007, 200-201; bu yayınları irdeleyen, erkin hem yeryüzünde hem de gökyüzünde kesin bir biçimde erkeğin lehine tesis edilmesi sürecini Urartu Devleti içinde maddi kültür varlıklarıyla irdeleyen kadın konusunda bir çalışma için bkz. Çevik 2012.

olarak kabul edilmiştir. Ticaret alanında da çeşitli statülerde yer almışlardır. Kadınların perakende ticaret, ortaklaşa maden işletmeciliği, gıda üretimi ve satışı, uzak yol ticaretine yatırım alanlarında etkin oldukları günümüze ulaşan belgelerden anlaşılmaktadır.³¹ İbn Battûta'da Astanbûl³² çarşı esnafının ve zanaatkârlarının çoğu nun kadın olmasını enterasan nokta olarak iletir³³. Devlet yönetiminde de kadınların söz sahibi olmadığı 5. yüzyılda İmparatoriçe Maria'nın dilinin kesilerek sakat bırakılması gibi bazı dönemlerde ağır cezalara maruz kaldıkları bilinmekle birlikte, kadınlar devlet yönetiminden tamamen uzaklaştırılmamışlardır³⁴.

Kadınların kilise hayatında yer almaları yazılı metinlerde açık olmamasına karşılık, kilise duvarlarına resmedilmiş azizeler dini törenlerde kadınlar hakkında bilgi vermektedir. Resimlerdeki diğer kadın figürleri olarak anneler, bakireler, prensesler, şifa vericiler adak, ölüm ve anma ritüellerinde kadının rolünü işaret ederken; kadın resimlerindeki isimlerden, bir aileye mensup asil kadınlarla resmedilen azizelerin isimleri arasında önemli ilişki belirlenmiştir³⁵.

Bizans seramikleri üzerindeki kadın veya erkek figürlerini belli bir şahsiyetle ilişkilendirmemizi sağlayacak ölçütler yoktur. Sadece British Museum'daki liturjik bir kase de Hz. İsa figürünün iki yanında, madalyon içinde yer alan büstlerin Konstantin ve Fausta'ya ait olduğu Latince yazıtı ile anlaşılmaktadır³⁶. Ayrıca 10/11. yüzyıl polikrom teknikli çini ikonalarında da dini şahsiyetlerin kimliklerinin Yunanca olarak yazılı olduğunu belirtmek gerekir.

Manastır ve metropol kiliselerinde kuzey nef kadınlara ayrılırken, bir papaz veya aile himayesindeki köy kiliselerinde naos'un kadınlar ve erkekler tarafından paylaşılan alan olduğu bilinir³⁷. Soylular dışındaki kadınlar hakkında kayda değer bilgiler de daha çok bu küçük kiliselerdeki resimlerden kazanılmıştır³⁸. Seramik gibi ucuz ve orta halli alıcıya hitap eden ürünlerdeki kadın figürlerinin de; imparatorluk kadınları ve yüksek standartta yaşantı kesitlerine konu olmaktan çok, evlilik, ölü hediyesi, adak amaçlı temel fonksiyonları anlamlandırmak üzere kullanıldıkları ve çok şematik çizildikleri fikri edinilmektedir.

³¹ Hill 2003,17.

³² İbn Battûta'dan (1304-1368/69) önce Arap coğrafyacı Yakut el-Hamavî (1179-1229)İstanbul adını kullanmıştır. Bilgi için. Dalby2004, 55.

³³ İbn Battûta Seyahatnamesi 2004, C.I, 504.

³⁴ Hill 2003, 98; Necipoğlu 1993, Eravşar 2004, 60.

³⁵ Bilgi için bkz. Gerstel 1998, 102.

³⁶ Esre için bkz. Buckton 1994, nr.205.

³⁷ Gerstell 1998, 94.

³⁸ Geniş bilgi için bkz. Gerstel 1998, 90-92.

KAYNAKÇA

- Akın 1965, L. Akın, “Bizans Keramiği”, Ayasofya Müzesi Yıllığı, VI, 1965, 83-96.
- Avcı 2003, C. Avcı, İslam Bizans İlişkileri, İstanbul,2003.
- Benaki Museum 1999, D. Papanikola-Bakirtzi-F. N. Mavrikiou –Ch. Bakirtzi, Byzantine Glazed Pottery in the Benaki Museum, Athens 1999.
- Bryer 1993, A. Bryer “The historian’s Digenis Akrites”, Digenes Akrites: New Approaches to Byzantine Heroic Poetry (ed.R.Beaton-D.Ricks), London, 1993.
- Buckton 1994, D. Buckton (ed.)Byzantium Treasures of Byzantine art and Culture, British Museum Press, 1994.
- Byzantine Glazed Ceramics 1999, Byzantine Glazed Ceramics.The Art of Sgraffito. Ed. Papanikola-Bakirtzi, Athens, 1999.
- Conze 1913, A.v.Conze, Stad und Landschaft, AvP 1,2 (1913).
- Corinth XI, C. H. Morgan, The Byzantine Pottery, Volume XI, Cambridge 1942.
- Çevik 2012, Ö. Çevik, “Urartu’da Kadınlar”, İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2012/3, 67-74.
- Çorağan 2007, N.Çorağan, “Duvar Resimleri”, içinde: S. Y. Ötüken, “2005 Yılı Nilolaos Kilisesi Kazısı”, 28. K.S.T. Cilt.2 (2007), 157-174.
- Dalby 2004, A.Dalby, Bizans’ın Damak Tadı, Kokular, Şaraplar, Yemekler, (Çev. A.Özdamar), İstanbul, 2004.
- Denker-Yağcı-Atay 2007, Denker-Yağcı-Atay, “Sultanahmet Eski Cezaevi Kazıları Katalog”, Gün Işığında, İstanbul’un 8000 yılı Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları, Vehbi Koç Vakfı Yayını, İstanbul 2007, 124-163.
- Dietrich 2009, R.C.Dietrich, Digenes Akrites, Günümüze Ulaşan Tek Bizans Destanı,Tarih Vakfı yurt yayınları, İstanbul, 2009.
- Doğer 2000, L.Doğer, “İnsan Figürlü Bizans Sırlı Seramik Repertuarına Yeni Bir Örnek”, Sanat Tarihi Dergisi sayı: X, Ege Üni. Edebiyat Fak. Yayınları, İzmir, 2000, 57-76.
- Eraşar 2004, E. E. Yücel Eraşar, İnsan Figürlü Sırlı Bizans Seramikleri, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2004.
- Erdoğu-Yıllankaya Erdoğu 2012, B. Erdoğu-G. Yıllankaya-Erdoğu, “Batı Çatalhöyük’te Bulunan İnsan Betimlemeli Boyalı Çanak Çömlekler”, İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2012/3, 93-99.

Kadın Figürlü Bizans Seramikleri

- Eros Grec 1989, Eros Grec. Amour des Dieux et des Hommes. Galeries Nationales Du Grand Palais (6 Novembre 1989-5 Février 1990). Ministère de la Culture de Grèce, 1989.
- Everyday Life in Byzantium 2002, Byzantine Hours Work and Days in Byzantium, Everyday Life in Byzantium. Ed: D. Papanikkola-Bakirtzi, Dist. Hellenic Cultural Heritage S.A, Athens, 2002.
- Ferguson 1955, G.Ferguson, Signs and Symbols in Christian Art, Oxford University Press, 1955.
- Herrin-Kazhdan 1991, J.Herrin-A.Kazhdan, "Marriage", The Oxford Dictionary of Byzantium II, Washington, 1991, 1305-1305.
- Frantz 1940, A. Frantz, "Akritas and the Dragons", Hesperia 10 (1940):9-13
- Frick 1997, F.S. Frick, "Cities: an Overview", The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East (ed.Mayers,E.M).vol.2,Oxford, 14-19.
- Garfinkel 2003, Y. Garfinkel, "Dancing at the Dawn of Agriculture, Austin 2003.
- Gerstel 1998, S.E.J. Gerstel, "Painted Sources for Female Piety in Medieval Byzantium", DOP 52(1998), 89-111.
- Hill 2003, B.Hill, Bizans İmparatorluk Kadınları, İstanbul, 2003.
- İbn Battûta Seyahatnamesi 2004; İbn Battûta Seyahatnamesi Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. C.I. 2004,
- Kalkınoğlu 1988, G. Kalkınoğlu (Köroğlu), "Bizans'ta Düğün Törenleri", 51-Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, C:1 Sayı.3 Ayrı Basım, Eylül 1988, 51-56.
- Köroğlu 2000, "Bizans Kuyumculuğu", P Sanat Kültür Antika Dergisi 17 (2000), 28-41.
- Necipoglu 1993, N. Necipoglu,"Bizans'ta Kadınlar", Çağlarboyu Anadolu'da Kadın. Anadolu Kadınının 9000 Yılı, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, 125-131.
- Notopoulos 1964, J.A. Notopoloulos, "Akritan Iconography on Byzantine Pottery", Hesperia, XXXIII (1964), 108-133.
- Özdemiroğlu 2006, A.Ö. Özdemiroğlu, "Bizans Baniliğinde Cinsel Kimliğin Figüratif Tanımı", Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi sayı 123(2006), 39-44.
- Papanikola-Bakirtzi 1989, D. Papanikola-Bakirtzi, "Medieval Pottery from Enkomi, Famagusta", BCH Suppl. XVIII (1989): 233-246.
- Philon 1980, E. Philon, Early Islamic Ceramics. Benaki Museum Athens, Vol. I, G.Britain,1980.

- Piltz 1996, E.Piltz, the Von Post Collection of Cypriote Late Byzantine Glazed Pottery, Jonsered, 1996.
- Porter-Watson, V. Porter-O. Watson, "Tell Minis Ware", Syria and Iran Three Studies in Medieval Ceramics. Islamic Art IV, ed. J. Allan, C. Roberts, Oxford 1987, 175-221.
- Rice 1930, D.T.Rice, Byzantine Glazed Pottery, Oxford, 1930.
- Ševčenko 1974, N.P. Ševčenko, "Some Thirteenth-Century Pottery at Dumbarton Oaks", DOP 28(1974), 353-368.
- Papanikola-Bakirtzi ve Zekos 2007, D. Papanikola-Bakirtzi ve N. Zekos, Εφωλωμένη κεραμική υστεροβυζαντινών χρόνων από τη Θράκη, Απόπειρα ανάγνωσης ανασκαφικών ευρημάτων, Θεσσαλονίκη 2007.
- Spieser 1996, J. M. Spieser, Die byzantinische Keramik aus der Stadtgrabung von Pergamon, Forschungen Band 9 (1996).
- Stevenson 1947, R. B. K. Stevenson, "The Pottery, 1936–37 in: G. Brett-WJ. Macaulay-R. B. K. Stevenson, The Great Palace of the Emperors, Oxford 1947, 29–63.
- Suhr 1960, E.G.Suhr, The Spinning Aphrodite: The Evolution of the Goodness from Earliest Pre-Hellenic Symbolism Through Late Classical Times, New York, 1960.
- Τα Βυζαντινά του Παύλου Νεοφύτου, Ίδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης, Λευκωσία, 1996.
- Taylor 1936, J.Du Plat Taylor, "Byzantine Bowls Acquired by the Cyprus Museum" RDAC (1936), 34-55.
- Uysal 2005, E. Uysal, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Müzelerinde Bulunan Bizans Dönemi Seramikleri, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2005.
- Wright 2007, K.I. Wright, "Women and the Emergence of Urban Society in Mesopotamia", Archaeology and Women. Ancient&Modern Issues (ed. Hamilton,S-Whitehouse, R.D-Wright, K.I)California, 199-245.
- Zalesskaya 1984, V.N. Zalesskaya "Nouvelles Découvertes de Céramique Peinte byzantine du Xe Siècle", Cahiers Archeologiques 32 (1984), 49-62.